

DÉVÉNYI 70

Dévényi Sándor építész az idén lesz hetvenéves. Lehetetlenség egy ekkora szakmai és közéleti életművet a teljesség igényével egyetlen életútinterjúban bemutatni. Ezért az alább olvasható beszélgetésben inkább az aktualitásokra, illetve az életmű ezekre reagáló, korábbi csomópontjaira koncentráltunk. A hosszú ismeretségre és a szerkesztőbizottságban végzett közös munkára való tekintettel ezúttal mellőztük a magázódást.

INTERJÚ DÉVÉNYI SÁNDORRAL

Erhardt Gábor

07

> A közelmúltban megrendezett műemlékvédelmi konferencia jóval több volt számodra az MMA egyik aktuális eseményénél. Milyen a kapcsolatod ma a műemlékekhez?

A konferenciát Sulyok Miklóssal szerveztük meg, két év munkája van benne. Miklós szerette volna elméletibbé tenni a tematikát, engem azonban jobban érdekelt a dolog gyakorlati része. Van egy Nemzeti Várprogramunk több tucat helyszínnel. Az elméletről sok szó esik, de a (megvalósult) tervek kisebb publicitást kapnak. Füzér és Diósgyőr szerintem jó kiindulási alap, mert ezek már megépültek. A Nemzeti Várprogram felelősével, Vári Attilával konzultáltunk, hogy kiket hívjunk meg a konferenciára. Abban bíztam, hogy kiderül: van-e ma Magyarországon egységes építészeti program a várrekonstrukcióra. Pregnánsan bebizonyosodott, hogy nincs ilyen. És nem biztos, hogy baj, hogy nincsen.

> Változott-e a gondolkodásmódod a műemlékvédelemmel kapcsolatban a pályád folyamán?

Nem változott, csak tisztult. Mindig is az foglalkoztatott, – ami ma nagyon aktuális kérdés –, hogy mi az európai identitás. Természetesen ehhez a kérdéshez kicsit máshogy közelíték építészként: vajon mi az az európai kultúra, és ezen belül mi a magyar kultúra, melyek az alkotóelemei? Építészeti alkotóelemeket vizsgáltam tehát. Nem volt nehéz rájönnöm, hogy az elmúlt korok azon emlékei, amelyeket a jelen nem tud megóvni, végleg el fognak pusztulni. Emellett folyamatosan kezdett kialakulni az az érzésem, hogy a mi korunk nem az a kor, amely új műemlékeket fog termelni. Ennek a technikai forradalom az okozója. Ma Kelet-Ázsiában átlag tizenhét éves élettartamra tervezik a házakat. Egy acél-üveg-beton irodaházat nem azzal az igénnyel építenek ma, hogy műemlékké váljon. A műemlékek szempontjából vízválasztó vonalnál állunk, és ez szemléletbeli változtatást igényel a korábbi gondolkodáshoz képest.

> Honnan származik ez az erős kapcsolódásod a műemlékekhez?

Valahogy úgy hozta az élet, hogy Pécshez kötött az építészet, és elég hamar rájöttem arra, hogy az építészetben mennyire fontos a környezet. A legfontosabbnak természetesen az építés tehetségét tekintem, az intuíciót. De utána rögtön a környezet következik, amiben építünk. Az építészet nagyon erősen függ a környezetétől, ezért alapvető, hogy miképpen viszonyul ahhoz. 1975-ben, amikor hazakerültem Pécsre, nagyon sok és érdekes munkát kaptam. Szinte párhuzamosan dolgoztam a pécsbányai rendező-pályaudvar vagonjavító csarnokán, Pécs egyik ikonikus épületének, a Tímárháznak a rekonstrukcióján, illetve az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal székházán. Ösztönösen kezdtem el elemezni a környezetet, hogy támogatást kapjak. Arra jutottam, hogy a környezethez való alkalmazkodás azért elsődleges, mert minden, amit csinálunk ezen a Földön, folytatása valaminek. Makovecz Imre ezt úgy fogalmazta meg, hogy ez a teremtés folytatása. Én csak azt mondtam, hogy annak a civilizációnak, ami nyomot hagyott a Földön, folytatása az én építészeti tevékenységem is.

A civilizált környezetnek alapvetően két fajtája van: az egyik az értékes környezet, a másik az értéktelen. Az értékesnél meg kell kísérelni a maximális illeszkedést, természetesen mindenkinek a saját vérmérséklete szerint. Valaki ezt csak kontrasztal tudja elképzelni..., néha én is. Egy új érték idővel magához emeli a környezetét.

> Munkáid alapján alapvetően intuitív alkotnak feltételez a kivülálló. A műemlékekhez is így viszonyulsz, vagy a charták szellemében?

Jól látod, nem vagyok egy tudós, teoretikus építész, hanem sokkal inkább ösztönös. Természetesen a „chartás” elveket el kell fogadni, az ezekre épülő képzéseket magam is elvégeztem. De legalább ilyen fontos, hogy mindig is szerettem a történelmet. Az egyetemen az építészettörténet volt a kedvenc tantárgyam. Az építészettörténeti tanszéken diplomáztam.

> Mi volt a diplomatémád?

A Döbrentei téri templom mögött van egy foghíj, oda terveztem egy Osztrák Kultúrközpontot 1973-ban. A komplex tervem azonban szerintem érdekesebb volt, és jobban is sikerült. Szigliget vára alá terveztem két acélszerkezetű fogadóépületet. Az alapötlet az volt, hogy egy alagúttal átfúrtam a várhegyet, és a két végponton egy-egy taplószerűen megtapadó, kinövő amorf épületet terveztem.

> Az oklevél átvétele után azonnal hazavezetett az utad szülővárosodba, Pécsre?

Csak 1975-ben mentem haza, a diploma után két évet az Ipartervben dolgoztam. Ott tanultam meg a szakmát Csikvári Antal mellett, aki az első mesterem volt. Személyében egy igazi furfangos ezermestert ismertem meg. Akkor még mindent meg kellett tervezni, mert szinte semmit sem lehetett készen kapni. Például meg kellett rajzolnom egy egy mozdulattal kifelé nyitható kazánajtót, ami öt ponton záródott, és óriási légnyomásra méretezték.

> Hogy lehetett az Ipartervbe bekerülni?

Nagyon egyszerűen: a diplomavédés utáni napon jelentkezünk, és a következő nap már mehettünk is dolgozni. Én kicsit később diplomáztam, mert szilárdságtanból nem sikerült az államvizsgám. Év végére készült el a diplomamunkám, az egész Iparterv nekem segített. Csak érdekességgéppen mondom: az Iparterv akkor olyan ezerfős cég lehetett.

> Természetes volt, hogy hazamész, vagy hívásnak engedelmeskedtél?

Egyáltalán nem volt természetes! A feleségem pesti lány, és akkor már Pesten laktunk, nem volt ilyen tervünk. Csaba Gyula kedves barátom hívott, akit szintén mesteremnek tartok. 1975-ben a Baranyaterv Ifjúsági Irodájának tagjai testületileg átmentek a Pécsitervhez Csete György irányításával. Így a megyei tervezővállalatnál űr keletkezett, kellett az építés. Az évfolyamunkról páran (Dobos László, Radványi György) egyszerre érkeztek Pécsre tanítani a főiskolára. Ők ajánlottak Csaba Gyulának,

▼ Jókai-tér, Pécs, 2000. Fotó: Kalmár Lajos

a Baranyaterv műteremvezetőjének, és így kerültem újra képbe.

> Ismert közegbe jöttél vissza Pécsre, vagy „meg kellett tanulnod” a várost?

Már a gimnázium után elhagytam Pécsset. Ráadásul az Uránvárosban, Pécs új lakótelepén, egy újonnan épült iskolába jártam. Nem volt műemlékes beütésem, Csetééket sem ismertem. A gyerekkoromat egy Forbáth Alfréd által tervezett házban töltöttem, így inkább a modernnek, a Bauhausnak volt közvetlen építészeti befolyása rám. Mint oly sokszor, a Pécsre érkezéskor is szerencsém volt: ekkor kezdődött Pécs belvárosának rehabilitációja. A pécsi városházán volt egy fiatal társaság, akiket véletlenül hagyott a kommunista vezetés dolgozni. A belváros korábban államosított épületei ekkorra kerültek olyan műszaki állapotba, hogy mindenképpen kezdeni kellett velük valamit. Csaba Gyula vezetésével kezdtünk el tömbrehabilitációban gondolkodni a belváros felújítása kapcsán.

> Túl szép, hogy igaz legyen...

Valóban, a baranyaterves időszak csak néhány évig tartott, mert „pártvonalon” inogni kezdett alattam a talaj. Így 80-ban átmentem a Pécsi Tervező Vállalathoz. Csetéék ekkor már nem voltak ott, csak Kistelegdi István, Nyári József és

Dulánszky Jenő. Eördögh István volt az irodavezető, Kistelegdi pedig a műteremvezető. Ekkor kezdtünk el a belvárosi rehabilitációval tudományosan foglalkozni, az is volt a műterem neve, hogy Belváros Rehabilitációs Iroda. Ez 1984-ig működhetett, amíg az öreg városi pártvezetők el nem mentek nyugdíjba. Az új, fiatal tanácselnök mindenbe beleszólt, ellehetetlenítve a további működésünket. De addig nagyon jól működött az iroda. Abban az időben, ha sétáltam az utcán, és megláttam egy halom homokot a járdán, becsengettem, és megkérdeztem, hogy mire akarják használni. Ők elmondták, én pedig javaslatot tettem, hogyan csinálják, amit meg is fogadtak. Volt egy homlokzatfelújítási program, aminek a keretében egy utcában majdnem minden portált, cégért megrajzoltunk és kicseréltünk, utcaszínezési terveket készítettünk. Ez máshol elképzelhetetlen volt.

A rendszerváltás előtti 10-12 év Magyarországon nagyon mozgalmas volt, bár mi egy percre sem hittük, hogy az oroszok valaha is kimennek az országból. Voltak gmk-k, a magánszféra kezdett kibontakozni. Pécsen különösen. Amit mi a 80-as években elértünk, azt Miskolcon nem lehetett, sem Győrben vagy Szegeden, sehol máshol az országban. A Lakodalmas ház tervezését például úgy

kaptam, hogy négy magánember megvett egy állami telket, amelyről lebontották az ott álló házat. Állami ingatlan magánszemélyeknek eladni máshol elképzelhetetlen volt. Egy városházán dolgozó építész kérte fel, hogy tervezzen oda egy házat, de ő engem ajánlott.

> A szakma mellett volt közösségi élet is, volt valamifajta civil mozgás a 80-as években Pécsen?

Eleve ott volt az Ifjúsági Iroda és Csete György – ők rendszeresen felforgatták az állóvizet. Ehhez azonban kellett Mischl Róbert, a Baranyaterv igazgatója, aki – bár hithű kommunista volt, és az is maradt élete végéig – felismerte, hogy a szocializmus felépítéséhez nem a doktrínák vezetnek, hanem a gondolkodó fejek. Hagyta kibontakozni az Ifjúsági Irodát, ami egy magyar építészeti újjászületéshez vezetett. Makovecz is ekkoriban távozott a Szövtervből, és kezdett el dolgozni a Pilisi Parkerdönél. Létrehoztak egy organikus, szerves építészeti iskolát, amilyen korábban nem volt.

1978-ban lehetőség adódott rá, hogy Kampis Miklós kezdeményezésére elinduljon a Dunántúli Építész Stúdió. Az eleve szervezett egységeket nem volt nehéz összefogni. A Dél-Dunántúlon Zalával együtt négy megyei és egy minisztériumi tervezővállalat volt,

The highly complex and versatile activity of architect Sándor Dévényi covers more than designing buildings – his presence was decisive in various professional communities and in the public sphere as well. His career, always exuding a strong sense of belonging to his hometown of Pécs, spans works of different scales, ranging from urban planning to simple door handles. Most of his buildings are standing in the rich historical neighborhood of downtown Pécs, manifesting a unique sensitivity towards the urban context, replete with significance. The architect, who created his own school with his family home designs, has left his mark in the fields of urban spaces, monument restoration, urban rehabilitation and engineering facilities as well. Sándor Dévényi is the concept owner behind a number of significant initiatives. He is a co-founder of the Kós Károly Association, an internationally acclaimed master of Hungarian organic architecture and last but not least, the chief editor of our magazine.

▼ Munkácsy-udvar, Pécs

amelyeket könnyen lehetett szakmai összejövetelekre mozgósítani. Minden hónapban más-más helyszínen szerveztünk egy találkozót: Szekszárdon, Pécsen, Zalaegerszegen, Kaposváron. Csak arra kellett vigyázni, hogy ne lépjük át a türt kategória láthatatlan határvonalát a kommunizmus alatt. Egyszer Egerváron találkoztunk, ahova meghívtuk Konrád Györgyöt és Hankiss Elemért előadni. Az már kiverte a biztosítékot. Utána behívták a vállalatigazgatókat a pártközpontba. Makovecz Imrével is egy ilyen alkalommal találkoztam először, mégpedig a Dél-dunántúli Építész Stúdió alakuló ülésén, ahol egy azóta is meghatározó szöveget mondott el.

► **Korábban nem volt kapcsolatod a Makovecz körül kibontakozó építészeti iskolával? Ismerted a műveit?**

Nem nagyon volt kapcsolatom velük. Jankovics Tibor vitt el 1976-ban Makovecz Imre hajdúszoboszlói kiállításának megnyitójára. Akkor láttam őt és a rajzait is először. Csetéékhez akkor már átjártam Kovács Attila barátomnak köszönhetően, aki náluk dolgozott.

Nem voltam én organikus építész, de Csete György és az Ifjúsági Iroda munkája közvetve sokat segített nekem. A Baranyatervben ők készítették elő nekem a terepet, hiszen némileg megpuhították a vaskalapos pártközpontiak által uralt struktúrát. Egyik első tervemben, a Hullám fürdő rekonstrukciója kapcsán csupa hullámot rajzoltam. Akkor még nem gondolkodtam organikusán, de valahol már bennem volt az, hogy a körülményeket hagyni kell az emberbe belemosódni. Ha ezeket átszűröd magadon, ezek szublimációjával hozol létre valamit. Nem úgy, hogy van egy funkció és van egy konstrukció, és ez meghatározza az épületet, hanem meg kell ismerni alaposan mindent, ami a környezetben van.

► **Honnét jött a belső készítés, hogy nem olyan dolgokat rajzoltál, mint a többiek?**

Ezt nem tudom, valahogy ezt találtam ki.

► **Az egyetemen volt rád valaki nagy hatással?**

Mind a diplomamunkámnál, mind a komplex tervezésnél Virág Csaba volt

a külsős korrektorom, és Guzsik Tamás az egyetemi. Ő kiváló ember volt, és hagyta, hogy azt csináljak, amit akarok. Jó barátság alakult ki közöttünk, csak egy-két évvel volt idősebb nálam, tanársegéd volt. Makoveczről először Sáros Lászlótól hallottam, aki szintén kollégista volt, és fölöttem járt kettővel vagy hárommal – ő már akkor is olyan nézelődös típus volt. Már akkor kiszúrt magának, hogy olyasmiket szoktam csinálni, ami nem szokványos. Tény és való, hogy az egyik legnagyobb félévester-leadás idején én egy Szelíd motorosok ihlette motort rajzoltam, tussal, temperával kifestve. Nem mindig azzal foglalkoztam, amivel kellett volna. Sárossal jó barátságba keveredtünk, ő hozta az első Pink Floyd-lemezt is...

► **Az egyetemen engedték, hogy kibontakozhass, a saját utadat járd?**

Úgy, hogy jellemzően ketteseket, hármasokat kaptam. Bár ez részben azért is volt, mert a határidőkről általában lecsúsztam. Emiatt ki is akartak rúgni az egyetemről...

► **A te egyedi építészetedet a mai terminológia posztmodernnek bélyegzi.**

Ez ellen én mindig tiltakozom. Nem mint ha tagadnám a posztmodern. A posztmodern nagyon jókor jött, nem véletlenül született meg Makovecz, illetve Csetéék építészeti világa ebben az időben. Imrétől nagyon sokat tanultam, ő tett rá arra a vágányra, amelyiken – jól vagy rosszul, de – mostanáig haladtam. Imrének és

▲ Gyógyfürdő, Barcs, 2000–2006. Munkatárs: Halas Iván, Baranyai Bálint. Fotó: Dénes György

Csete Györgyéknek is kellett az a klíma, az a társadalmi környezet, amely a 70-es években kezdett élni. Ez eltérő volt a kommunista és a kapitalista világban, de mindenhol egyszerre kezdett mozgolódni. Nekünk talán könnyebb dolgunk volt, mert nem volt annyi szempont. Egy hatalom, egy irány volt, egyféleképpen kellett gondolkozni. Ebből könnyű volt kitörni. Az internacionális építészetnek nevezett irányzat kezdett kiüresedni. Egyszerűen elfogytak a vonalak. Úgy voltunk vele, mint ma a minimállal..., remélem, az is kezd kifulladásra.

A történelmünk egyre sűrűbben ismétli magát: egyfajta spirális ismétlődés tanúi lehetünk, egyre rövidebb ciklusokkal. A Bauhausból fakadt az internacionális építészet, abból pedig a mai minimalizmus. Ezeknek a ciklusoknak van egy kezdeti, forrongó része, egy mustszerű valami. Ebben a stádiumban a regionalizmusoknak sokkal nagyobb szerepük van. Ezt követi a letisztultabb stíluskorszak. A 70-es évek elején is a regionalizmusok kezdtek erősödni, mert a világtrend elfáradt. Ebbe tökéletesen illeszkedett Makovecz és Csete. Ebből lett Nyugaton a posztmodern, de nálunk ez sokkal szebben alakult. A kettő nyilván hatott egymásra, gyakran keresztezte egymást e két gondolkodás, és sokszor tényleg vezetett. Mint például a „tűzépbarokk”, amit sokan primitíven összekeverték az organikusokkal.

› **Ahogy a 80-as évek, úgy a rendszerváltás utáni évtized is alkotásokban**

hihetetlenül bővelkedő időszak volt számodra, amely – szerencsénkre – igen jól dokumentált az esetekben. Szerencsés helyzetted volt, hogy a saját gondolkodásmódodat, formavilágodat végig fenn tudtad tartani a szakmában?

Ösztönösen dolgoztam. De nagyon sokan vannak a pályám mellett, akik segítettek. Példaként Osskó Judit műsorai – *Unokáink is látni fogják* – széles körű ismertséget hoztak.

› **A gazdasági válság azonban téged többszörösen is rosszul érintett.**

Inkább a kormányváltás(ok). Nekem öt nagy munkám futott, abból egy valósult meg, a Gellért tér és a Fővám tér, a metróberuházáshoz kapcsolódóan. A Gellért Szálló teljes felújítása, a nyíregyházi színház, a lengyeltóti kastély és a marcali hotel megvalósulása azonban ellehetetlenült. Ezeket mind valamilyen módon szocialista városvezetések építették volna, és a 2010-es kormányváltás után mindet félretették. Több ilyen válságot vészeltem át az életem során. Az első ilyen alkalom, amikor 1994. július 23-án a kormány úgy döntött, hogy nem lesz Budapest Expo. Az egész irodám az expó épületeinek tervén dolgozott. Majd Horn Gyula 1995. május 1-jén egyik napról a másikra megváltoztatta a szociálpolitikai ellátás rendszerét. Ennek eredményeként teljesen leállt a lakásépítés, ami bennünket majdnem csődbe vitt. Medgyessy Péter 2003-ban szintén változtatott a szociálpolitikai támogatáson, akkor is csőd

közébe kerültünk. Mindhárom csődhelyzetnél az volt a szerencsém, hogy voltak családi házaim, és más kisebb munkák, amik az irodát átlendítették a nehéz időszakokon.

› **A közéleti szerepvállalásod tudatos volt?**

Én építésként sok olyan munkán dolgoztam, ami senkinek sem kellett. Városfalak, pincék, utak, terek rehabilitációját terveztem. Az építész kollégák nehezen jöttek rá, hogy az ötödik térsík, azaz az alapsík ugyanolyan fontos, mint a négy függőleges (homlokzati) sík. 1975-ben kezdtem az első közterület tervezni, ami 1977-re meg is épült. A kecskeméti Kéttemplom köz, Kerényi József terve döböntett rá, hogy mennyire fontos ez a feladat. A tervező vállalati idők belvárosi rehabilitációi után, 1987-től jöttek a maszek idők. Ekkor állami megbízások már nem voltak, csak ezek a közterületek, amik rajtam maradtak, mint számon a fül. Szerettem volna többet tenni a városomért, és úgy éreztem, ha beválasztanak az önkormányzatba szenátorként, akkor még hatékonyabb tudok lenni. De 2010-ben kiderült, hogy ez nem így van. Egy pártban kell ülni.

› **Mikortól mennyi ideig voltál önkormányzati képviselő?**

2002–2010 között, két év kihagyással. Listáról jutottam be az Összefogás Pécsért Egyesület jelöltjeként. Ez egy polgári keresztény értéken alapuló társaság, amely még ma is létezik, elnökségi tag-

▲ Részletképzés. Szent Gellért tér és Forrásház, Budapest, 2003.

Építész: Dévényi Sándor. Munkatársak: Halas Iván, Baranyai Bálint. Kerámia: Dobány Sándor. Fotó: Zsitva Tibor

ja vagyok. A közülethez tartozik, hogy Pécs Város önkormányzati választásán, 2002-ben polgármesterjelöltként indultam, tudván, hogy abszolút esélytelen vagyok. Jó kalandnak fogtam fel. Voltak „polgármester-jelölti vetélkedők”, amikor mindenkinek el kellett mondania a koncepcióját. Pécs város fejlesztésében én mindegyiket lesöpörtem, de esélyem mégsem volt. Azért vállaltam, mert Pécs fejlesztéséért szerettem volna tenni, és úgy éreztem, hogy egy városfejlesztési bizottsági tagság, vagy az építésztevékenységem nem nyújt ehhez elég teret. Egy politikai szerepvállalás nagyobb súlyjal esik a latba, többet tudok tenni a városomért. Az volt a filozófiám, hogy régen egy várost a virilisták irányították: azok az emberek, akik a város legtehetősebb polgárai is voltak egyben. A nagyobb iparosok – akiknek tőkájüknél fogva súlyuk van – elsősorban (Pécsett például Zsolnay), és néhány értelmiségi (például egyetemi tanár). Úgy láttam, 2002-ben a virilisták nem léteznek, mert nincs olyan ipar, ezért az értelmiségnek kell átvállalnia ezt a szerepet. Ebben tévedtem. Ráadásul rá kellett jönnöm, hogy mégis inkább építész vagyok, mint politikus, a két dolgot nem lehet egyszerre vinni. Ez utóbbi is bizony egy szakma, amelyre tudatosan ki kell nevelnünk a politikusainkat, különben el kell szenvednünk, hogy amatőrök döntenek helyettünk...

› **Kívülről úgy tűnik, hogy ez a közéleti szerepek halmozása, az önkormányzati képviselőségtől a Magyar Művészeti Akadémia alelnöki címéig. A Magyar Művészeti Akadémiának nemcsak tagja, hanem sokáig alelnöke is voltál. Hogyan alakult az ottani szerepvállalásod?**

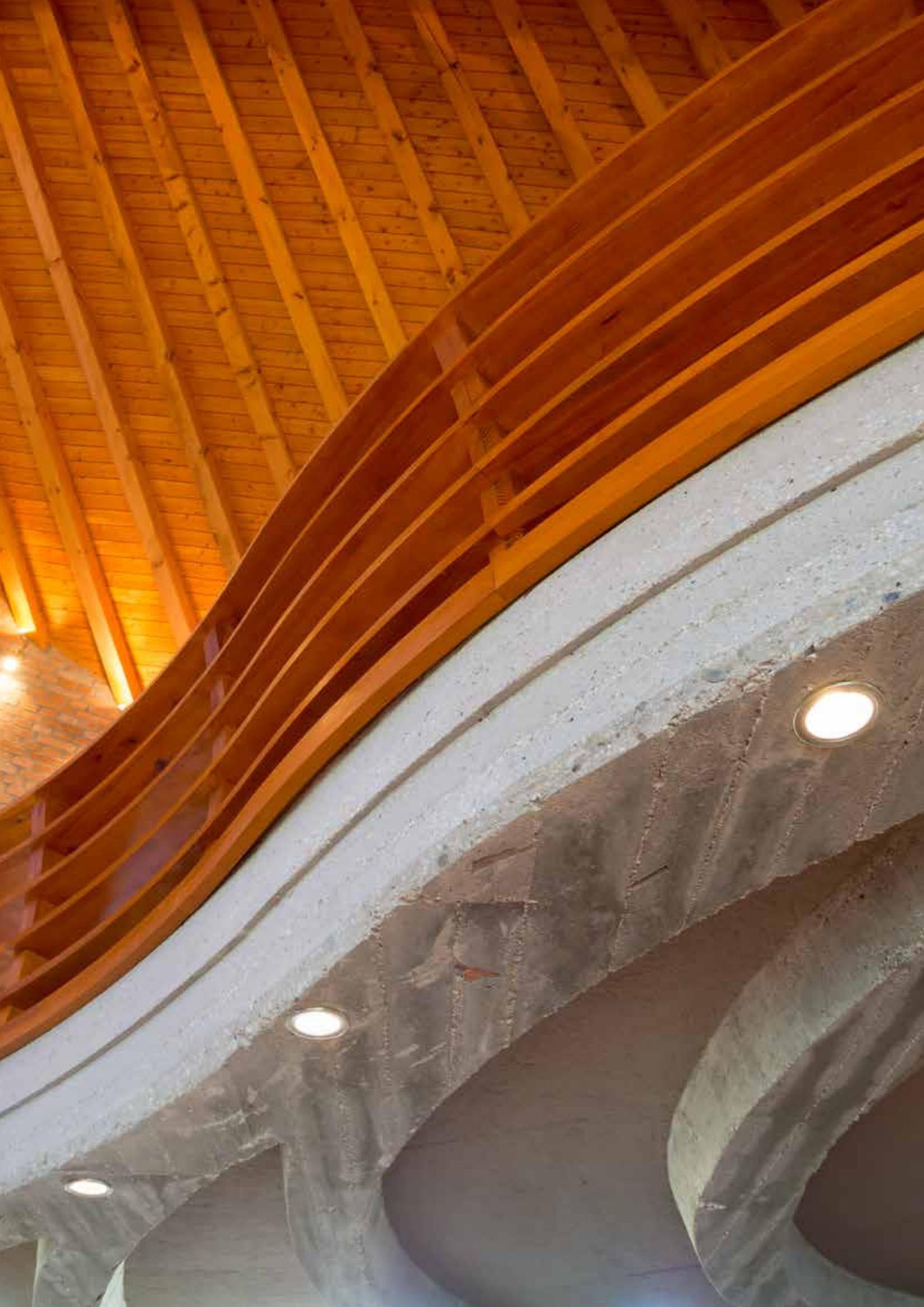
Ez nagyon hosszú történet. 1991 januárjában felhívott Makovecz Imre, azzal a feladattal, hogy létre kell hoznunk egy társaságot – amelynek akkor talán neve sem volt még –, egy művészeti akadémiát. Tizennégyen voltak alapítók. Imre arra kért, csatlakozzam. Negyvenkét éves voltam... Tele munkával, jó, majd gondolkodom rajta, mondtam. Akkoriban nem is jártam nagyon Budapestre – és

ennyiben maradtunk. Nem telt el két-három hét, felhívott Gellért B. István szobrászművész barátom, hogy Pécsen összehívták a művészeket. Ott lesz Keserü Ilona, Rétfalvi Sándor, Pinczehelyi Sándor, Bencsik István és még sokan mások, ezért én is jöjtek. Budapestről Mészöly Miklós és Kosáry Domokos, az MTA elnöke érkezett. Talán húszan gyűltünk össze, amikor Kosáry Domokos előadta, hogy az akadémia alapítani kíván egy művészeti akadémiát. Végighallgattuk, és lelkes fiatalként rögtön jelentkeztem, hogy igen-igen, engem a Makovecz Imre erre már felkért. Kosárynak az arcáról lefagyott a mosoly. Nem, ez nem az – mondta –, ez az MTA berkein belül lesz, Makovecz Imréé egy másik. Megkérdeztem, hogy tényleg úgy képzelik-e, hogy Magyarországon két művészeti akadémia

lesz? Ha Makovecz megcsinálja az övét (MMA), akkor mi is a miénket – mondták. Felhívtam Imrét, mondván, nagy megtiszteltetés, hogy engem ide meghívtatok, de nem lépnek be sem ebbe, sem abba. Aztán 1997-ben, amikor Jancsó Miklós volt a Széchenyi Művészeti Akadémiának (SZIMA) az elnöke, úgy látszódtott, hogy közeledik egymáshoz a két akadémia. Ekkor, nagy megtiszteltetésnek véve, elfogadtam az MMA meghívását. Azon az ülésen, amikor engem felvettek, jelen volt Jancsó Miklós mint a Széchenyi Művészeti Akadémia képviselője. Egy szóbeli nyilatkozat is született, hogy a két akadémia közeledik egymáshoz, és az egyesülés sem volt kizárva. Akkor már több mint ötven tagja volt a Magyar Művészeti Akadémiának, nekem már a Kecské utcában szék sem jutott,

▲ Bikafejes ház, Pécs, 1981-85. Fotó: Dénes György

kis bronzablával. Ez 1997-ben történt, azóta vagyok az akadémia tagja. 2004-ben felügyelőbizottsági tag voltam, még karácsony előtt, de már a december 5-i népszavazás után volt az elnökségi ülésünk. Letargikus volt a hangulat a szavazás eredménye okán. Makovecz Imre és Gyurkovics Tibor azt javasolta, ki kell bővíteni határon túli magyarokkal. Én azt mondtam akkor, hogy nagyon támogatom és örülök neki, de ezzel, úgy érzem, elvágunk annak az útját, hogy valaha is köztestületté váljunk. Ezzel együtt azonban vállaltuk – akkor mi már százan voltunk –, és felvettünk ötven határon túli magyart. A jóslatom szerencsére nem vált valóra, mert 2011-ben köztestületté vált a Magyar Művészeti Akadémia.

> Az egyesülésnek alapító tagja voltál. Hogyan alakult ez a máig élő történet?

Makovecz Imre az alapítás 20. évében megkérte, hogy mindenki írja le, hogyan emlékszik az egyesülés alapítására. Az én verzióm a következő volt: 1987-ben lettem független tervező. Egy kivitelező céghez vettem fel, ahol egy épület megtervezése, és építésének végigkísérése volt a feladat. A cég vezetője, akinek a családi házát építettük, történetesen az egyik barátom volt. Ő győzködött, hogy hagyjam ott az állami ipart. Később találkoztam Skrobák Lászlóval, aki végül a társam lett. Éppen akkor nyitották meg a Dóm sörözőt, ott határoztuk el, hogy alapítunk egy céget, és ittunk egy sört. Azt azonban nem tudtuk, mi ennek a módja. Azt kiderítettük, hogy kisszövetkezet lehet az egyetlen forma, ami akár állami megbízást is fogadni tud. Beültünk hát a piros Wartburgomba, és elmentünk Kaposvárra Kampis Miklóshoz, majd Keszthelyre Jankovics Tiborhoz, végül Makovecz Imréhez Budapestre. Ők akkor már megcsinálták a kisszövetkezetüket. Mindannyiunktól

kaptunk útmutatást. Ezt a kört 1988 tavaszán kétszer-háromszor megismételtük. Akkoriban írták ki a harkányi gyógyszálló pályázatát, amire meghívták Finta Józsefet, Iványi Lászlót, Gettó Józsefet és engem. Nagyon szerettük volna megnyerni, sikerült. De ehhez kellett a vállalati forma is, mert egy állami cég, a Danubius Hotels építtette volna. Haladéktalanul létre kellett hozni a kisszövetkezetet. Addig-addig jártunk körbe-körbe ezeknél a cégeknél, amíg rá nem jöttünk, hogy közösen kellene tovább folytatnunk valamit, és ebből született a Kós Károly Egyesülés. Kampis Miklós nyomozta ki, hogy mit lehet bejegyeztetni. Egyesület lehetett, ennek Kaposvár volt a központja, ő volt az igazgató egészen 70 éves koráig. Most én vagyok. És én is 70 lettem.

> Visszatérve az irodához, a Pécs Európa Kulturális Fővárosa program sem lendítette fel a működésedet?

Éppen a képviselőség miatt kimaradtam a fellendülésből. Pályázatokon részt tudtunk venni, de nem nyertünk. Pécs fejlődésére büszke vagyok, de az elsősorban nem az én érdemem, hanem a városé, amely lehetővé tette, hogy minden fontosabb dolog tisztességes, nyílt építészeti tervpályázaton dölhetett el. Ebben nagy szerepe volt Horváth Andrásnak, aki akkor már a Dél-dunántúli Építész Kamara elnöke volt. Akkor épült meg a Zsolnay negyed, a Kodály Központ és a könyvtár is, valamint megújult számos belvárosi közterület.

> Te hiszel a tervpályázatokban?

Erre válaszként Churchill mondását tudom idézni: „A demokrácia nem egy jó államforma, de ha valaki tud jobbat...” Amikor a 2000-es évek elején az Építész Kamara országos elnökségi tagja voltam, az egyik közgyűlésre meghívtunk egy dán

előadót, aki nagyon elegáns és szép előadást tartott. Dániában abban az időben 17 pályázati forma létezett. A politika ezek közül ki tudja választani, hogy melyik az adott helyzetben a számára legmegfelelőbb, és azt gyorsan le tudják bonyolítani. Azóta majdnem húsz év telt el, és mi nem tudtunk ebben a témában megfelelő szabályzatot alkotni. Én a vegyes pályázatát híve vagyok: akinek nagyon kíváncsiak vagyunk a véleményére, azt hívjuk meg, és fizessünk neki érte, míg ezek mellett mások részt vehetnek a nyílt pályázaton, és akár meg is nyerhetik azt.

> Pécs mennyit profitált az Európa Kulturális Fővárosa címből?

Budapest egy nagy fekete lyuk, amibe egyre jobban belezuhan az egész ország. A kommunizmus alatt ez szisztematikus trend volt. Emlékszem, Baráth Etele előadta annak idején nekünk a mesteriskolán, hogy miért kell a szerep nélküli falvakat kijelölni. 3500 faluból 1500-2000-et. Mégis azt mondom, hogy abban a rendszerben volt egy területfejlesztési, egy országfejlesztési koncepció. Hogy hogyan lehet arányosan fejleszteni a térszerkezetét. Ezt most abszolút nem látom. Budapest egyre jobban hízik. Az én politikai állásfoglalásom az, hogy ma aki a Balaton–Kecskemét-vonaltól északra ipartelepítésben segédkezik, az nem szolgálja a nemzet érdekét. Én Pécsen élek, és látom, hogy a Dél-Dunántúl milyen nyomorúságos helyzetben van. Pécs 180 000 korábbi lakosából jó, ha 110 000 maradt, mert nincs ipar, nincs megélhetés. Gondoljunk bele: a megszűnt bányákban 40 000 ember dolgozott! Az egyetemre valamikor 35 000-en jártak (az ELTE-énél is nagyobb volt a létszám egy-két évig), ma a fele. Az Európa Kulturális Fővárosa cím azért volt fontos, mert mentőövet dobott Pécsnek. A nemzet kifejezte, hogy szükség van

▲ Fürdő, Marcali

▲ Millennium Hotel, Pécs

▲ Dráva Kapu Bemutatóközpont,
Drávaszentgyörgy

Pécsre. Ez persze csak egy egyszeri alkalom volt, meglehetősen kis összeget, 33 milliárd forintot jelentett. Ma csak a kecskeméti egyetem kap 100 milliárdot fejlesztésre, ahol nem volt sohasem egyetem. A pécsi egyetem ezzel szemben 24 milliárdot kap, és azt is a város adja a *Modern Városok Program*ból.

> Ha jól tudom, neked erre is volt egy, az építészetet messze túlmutató, infrastrukturális fejlesztési koncepciód.

Valóban, úgy érzem, hogy a fent említett térstruktúra módosításáért próbáltam tenni. Megcsináltam a dunántúli autópálya tervét, aminek megvalósítására létrehoztam a barátaimmal egy kft.-t, ami aztán átalakult kht.-vá. Olyan tagjai voltak a kht.-nak, mint Baranya megye, Somogy megye, Siófok, Pécs, Mohács, Komló. Az volt a koncepciónk lényege, hogy a Dunántúlt észak-dél irányban középen szelje át egy autópálya. A minisztériumot igyekeztünk a teljesítményértékü szemléletből a területfejlesztési szemlélet felé terelni. Ma ott építünk utat, ahol nagyon sok az autó. Ehelyett ott kellene autópályát építeni, ahol területet akarunk fejleszteni. Meggyőződésem, hogy nem a sugár irányú úthálózatot kell fejleszteni, mert Budapest ebbe bele fog dőlni. Transzverzális utat terveztünk a Balti-tenger-Adria közötti perspektívába helyezve, Gdańsk-Ploče végpontokkal. Ezen az útvonalon Pécs rajta lett volna. Ehhez képest megépítették a 6-os utat, amely nem érinti Pécsét. Az első nagyváros, amit eltalál, az Eszék, ami Trianon óta nem Magyarország része.

> Ez a periférikus lét a személyes életedet is befolyásolta, befolyásolja?

Valóban. A Magyar Művészeti Akadémia alelnöki tisztét részben ezért nem viszem tovább. Egyrészt már öregnek érzem magam egy ekkora feladathoz, másrészt ez

Pécsről nem végezhető. Mondtam a feleségemnek, hogy költözzünk Budapestre, de ő azt mondta, hogy nem költözünk. A két fiam a fővárosban él, de az egyik lányom négy unokámmal Pécsen maradt, ami komolyan közrejátszik a mi maradásunkban is.

> A gyerekekről jut eszembe az utánpótlás kinevelése. Ez mennyire volt fontos szempont a számadra? Mesterként fogadtál vándorokat? Korábban, a Vándoriskola megszületése előtt is dolgoztál fiatalokkal?

Mindig voltak fiatalok, akik – például Borza Endre, Masszi Pál – elvégezték az egyetemet, majd egy-két évig nálunk dolgoztak, és mentek tovább. Az irodám 1988-tól működött, a Vándoriskolát pedig 1990-ben indítottuk, tehát mindössze két évről beszélünk. Balázs Péter volt az első vándorom, majd Sziklai Ákos és Mohai Gábor. Előfordult, hogy egyszerre ketten-hárman is jöttek hozzám. Halas Iván volt az egyetlen, aki végül munkatársként ott is maradt nálam hosszú évekre. Nemrég összeírtam, és kiderült, hogy bizony ötven fölött van a számuk...

> Beszelnél az oktatói pályafutásodról?

Érdekes történet... 1980-tól 1983-ig a pécsi Pollack Mihály Műszaki Főiskola külső korrekora voltam. Akkor még a Pécsi Tervezőirodában dolgoztam, ahová új főnök érkezett. Ő megtiltotta, hogy a dolgozó „maszekoljon”, például a főiskolára járjon oktatni, ahelyett, hogy örült volna neki, hogy bővíti a vállalata portfólióját. Pedig nagyon szerettem tanítani, beülni a hallgatók mellé, és beszélgetni velük. A főiskolából a rendszerváltást követően szép lassan egyetem lett, majd megalakult egy mesteriskolája, a Breuer Marcell Doktori Iskola, amelynek ma is törzstagja vagyok. 2009-ben kért fel Bachmann

Zoltán, hogy lépjek be az immár egyetemi szintű műszaki kar állományába. 2009-től egészen 2015-ig volt csoportom. Egyfelől korrigáltam, másrészt előadásokat tartottam a doktori iskolában. Jövő héten leszek „professzor emeritus”, Magyarországon 70 éves kor után már nem lehetsz egyetemi oktató, ez most következik el... A doktori iskolában továbbra is maradok. Mindig mondtam a hallgatóknak, tanuljanak meg egy görbe vonalat is lerajzolni, mert azt nehezebb. Egyeneset mindig fognak tudni rajzolni. A mostani fiatalokat nagyon sajnálom, mert a 80-as, 90-es évek nagy ajándék volt nekünk. A 80-as években lazult a rendszer, a 90-es években pedig mindenki felszabadult. Aztán jött a 2000-es évek első évtizede, amikor a tőke kényszere ráült az építészet egészére. Ez egy nehéz, idegen világ. Mindannyian érzitek az egyedüllétet, a magány összes nehézségét, mert már nem lehet úgy összefogni a szakmát, mint ahogy annak idején össze lehetett, vagy mint ahogy Imre 2010-ig össze tudta fogni. De hát Makovecz Imre csak egy születik évezredenként. Olyan szinten van fölöttünk, hogy csak hálát adhatunk a sorsnak, hogy együtt élhettünk vele. Én nem tartom magamat iskolateremtő mesternek, de becsülettel megcsináltam, amit lehetett. Ki, mit csinál utánam, az már nem az én felelősségem...

> Ezek szerint nem éled meg drámaként, hogy nem lesz utánad Dévényi iskola?

Műemlékekből indultunk ki, maradjunk is azoknál. Amit én ebben a műfajban kifejtettem, annak az összegzése a pécsi János utca 8–10. szám alatti, egymás mellé épült két kis társasház. Rendkívül szerencsés körülmények, jó csillagzat alatt születtek. Lerajzoltam, a tervtanácsban azt mondták, hogy jó-jó,

▼ Családi ház, Pécs, 2008. Munkatárs: Pap László

a Dévényinek ezt is megengedjük, de mi lesz, ha elkezdik utánozni? Mi lesz, ha leutánozza valaki azt a házat? Ez a válaszom a kérdésemre. Ezt ne utánozza senki, mert ez utánozhatatlan. Ez egy olyan gondolat, aminek legfeljebb a lényegét lehet megfogni, követni. Hogy hogyan lehet egy öreg városban szerves új életet megfogalmazni, hogy az ne váljon skanzenné. Ezért volt fontos pl. a belvárost tehermentesítő körút, aminek a megálmodója egy értelmes városi főmérnök volt, mert akkor ilyen is volt. Ő találta ki, hogy a városfalat körülvevő, 19. századi, rossz kis házakat le lehet bontani, és lehet egy belvárost tehermentesítő utat létrehozni, egy középkori lineáris struktúrát felhasználni egy modern lineáris funkció számára. Az alagutat azért csináltam, hogy ne egy ronda vasbeton híd kösse össze az út két oldalát. Mindig a gondolatot kell nézni. Hogyan kell szervesen illeszkedni, nemcsak a térben, hanem az időben is. Nagyon fontos, hogy mindig együtt nézzük a kettőt.

► Erre volt jó példa a pályád talán legfontosabb, de sajnos nem megvalósult munkája, a Gellért Szálló teljes belső rekonstrukciója.

1995-től 2010-ig, tizenöt éven át dolgoztunk a terveken, most úgy néz ki, hogy hiába. A Fővárosi Levéltárban az összes

adatot előtűrtam. Az eredeti iratok, tervek közül semmi nem volt restaurálva. Tizenhat dobozból tizenháromat át tudtam nézni, mielőtt kirúgtak az iratok rongálása miatt. Bocsanat, nem én rongáltam, hanem azok, akik hagyták ilyen rossz állapotba kerülni a terveket. Ha széthajtottam, eltörték a lapok...! Az épületet nagyon jól megismertem, kiviteli tervi szintig jutottunk. A belső

nagy tereket is úgy terveztük visszaállítani, ahogy a fürdőnél megmaradt. A szállodában mindent szétverték. Abban bízom, hogy ha leszedjük az állmennyezetet és a falburkolatot, akkor alatta megtalálom a stukkókat. Semmit sem találtam! Minden kalapáccsal le volt verve. Akkor jöttem rá, hogy 1962-ben, amikor megalakult a KGST, jobb híján pártunk és kormányunk a Gellért Szállót vélte olyanoknak, ahol a testvéri találkozók lebonyolíthatóak. A múltat végképp eltörölni eszméje nem bírta el, hogy a burkolat alatt ott maradjon a burzsoá, rothadó díszítés. Mindent szétverték. Úgy gondolom, hogy jó úton jártam, amikor a belső stukkók Zsolnay díszítését visszarajzoltam. Sajnos semmi nem épült meg belőle, halott terv maradt. A tulajdonos, a Danubius Hotels semmit sem csinált meg belőle. A homlokzatot is csak részben újították fel, és azóta is csak todozzák-foldozzák a belsőt.

► Az interjú elején már említett versenyfutást hallok ki a szavaidból, amit az emlékek megmaradásáért meg kell nyernünk. Egyfajta emlékezetvesztés idejét éljük, már vagy hatvan-hetven éve.

▲ Lakodalmas ház, Pécs, 1984. Drónfotó: Dénes György

◀ Társasház, János utca, Pécs, 2000–2006.
Munkatárs: Halas Iván. Fotó: Dénes György

A műemlékeket, az épített örökséget csak egyszer tudjuk megmenteni, mert ma nem termelődik újra. Egy jó ismerősöm még a rendszerváltozás előtt járt Washingtonban a művészeti múzeumban. Megkérdezte a teremőrt, hogy hol van az építészeti részleg. A teremőr kérdően nézett rá, és azt mondta, hogy hát az építészet nem művészet, az csak biznysz. Nyilván mindig lesz egy olyan megbízói réteg, amelyik szeretné, ha az ő gondolatísága is megjelenne az általa építtetett házban. De ezt az öszsvolumenhez képest elenyésző számnak tekintem.

> Ez számodra a műemlékek, a műemlékvédelem felértékelődését jelenti?

Egyszerűnek tűnő, de nagyon rögs út a műemlékvédelem, és a műemléki környezet ápolása. Egyrészt, mert rettentően rossz állapotban vannak a Kárpát-medencei műemlékek. Az interneten van egy honlap, ahol fotókkal illusztrálva csak a budapesti nagykörúton belül ezer olyan épületet mutat be, amelyről hiányzik az eredeti toronyépítmény, tetőfelépítmény. Ezek a II. világháborúban, vagy utána a szocializmus építése közben pusztultak el, és azóta nem építettük újjá őket. Újjá kell ezeket építeni? Ha azt mondjuk, hogy Budapest egy – jó értelemben vett – historizáló skanzen, amely egyelőre lakott, akkor ezeket kutya kötelességünk visszaépíteni, még ha feltételezhetően elenyésző számban vannak is meg az eredeti tervek.

> A hitelességre törekedve, még ha el is kell fogadnunk, hogy nem lehet tökéletesen hiteles az újjáépítés...

De, igenis lehet. A Hauszmann-féle lovarda a budai Várban hiteles, és a testör-

ség épülete is hiteles. 1967-ben, amikor felkerültem Pestre, az egyetemre, akkor – átmászva a szögesdrót kerítésen – bejártam az egész palotát. A trónterem akkor még létezett a maga rokokó díszítéseivel. Ki volt égve, de minden visszaállítható lett volna. Hogy nem ez történt, az tudatos pusztítás eredménye volt. Amit a Gellért Szállónál is említettem.

> Ez ellen tenni kötelességünk? Akár a visszaépítés árán is?

Véleményem szerint a visszaépítéseknek az az oka, hogy a magyar nemzet nagyon-nagyon sokat szenvedett. Az ember nem szereti a kurdarcait és a szenvedéseit örökké pátyolgatni. Ez a szenvedés öszstársadalmi szinten is érzékelhető. Például sírva vigad a magyar, hogy mást ne mondjak. Az, hogy bizonyos kitüntetett épületeket, amelyekre emlékezünk, újjáépítünk, szerintem elfogadható, mert ez enyhíti a szenvedést. Pellengérré állítjuk a chartákat, de a 2000-es krakkói charta leszögezi, hogy azok az emlékek, melyek elevenen élnek a társadalom tudatában, visszaépíthetők. Nagyon fontosnak tartom, hogy a műemlékekkel kapcsolatosan hangozzék el az a szó, hogy gazdálkodás. Ami önmagában fából vaskarika, de állítom, hogy a műemlékekkel gazdálkodni kell. Varga Ötvös Bélának volt egy tanulmánya a budai Várnegyed visszaépítésének gazdasági teljesítményéről. Nemcsak a turizmus szempontjából, de a nemzeti identitás, az örökség ápolása, a jól épített környezet, vagy akár a példamutatás miatt. Én nem mondom azt, hogy nem lehet ma létrehozni azt a városi miliőt, amit szeretünk egy történeti városban, amit szeretünk Olaszországban, Velencében, egy toszkán kisváros-

ban, Párizsban. Nem mondom, hogy az emberiség már annyira elhülyült, hogy képtelen ezt reprodukálni. Elképzelhető, hogy ha sikerül in situ megöriznünk műemlékeinket, akkor az újabb építészetünk is képes lesz jó lakókörnyezeteket létrehozni, de ahhoz meg kell őrizni a régijt. Ennek pedig több útja lehet. 2010 körül volt egy KÖH által szervezett konferencia, a gazdasági világválság közepén. A téma az örökségvédelem volt, de nemzetközi kitekintésben. Egy norvég kormánytisztviselő, tehát nem „örökségvédő” is volt az előadók között, aki elmondta, hogy Norvégia részben úgy vészeli át a válságot, hogy a hazai vállalkozókat próbálja helyzetbe hozni. „Fogyaszd a hazait!” Ezt itthon is ismerjük. De tanulságos volt, ahogy ennek keretében a műemlékvédelmet támogatták. A hazai ipar fellendítésére szánt összeg 10%-át a műemlékekre fordították, mivel tisztában voltak vele, hogy a műemlékvédelem hazai nyersanyagot, munkaerőt használ. Itthon marad a terméke, és közben innovatív, mert szakembereket képez.

> A közelmúltban adták át a Gerecse kaput.

Érdekes történet volt, pályázaton nyertem el a megbízást. Domokos László, Tatabánya főépítésze három egymástól teljesen eltérő stílusban alkotó embert hívott meg. Skardelli Györgyöt, Balázs Mihályt, és engem. A szakmai zsűri Skardellit hozta ki győztesnek. Ezt követően a polgármester kirakta a három pályázatot a kultúrházba, föltette az internetre, és megszavaztatta a terveket... Így kaptam végül én a munkát. Egy madarat terveztem, mert sejtettem, hogy a tatabányaiak is így gondolkoznak. Skardelli egy fészket tervezett. Jó gondolat volt az is, csak olyan szublimációval adta elő, hogy nem értették a helyiek.

> Most min dolgozol?

Épül egy kis borászatom Makovecz Imre Sió csárdája mellett. Jelenleg Zalaegerszegre a Göcseji Falumúzeum bővítését csinálom, egy új fogadóépülettel. Nagyon szép munka.